ЗЕМЛЯ
Незламності

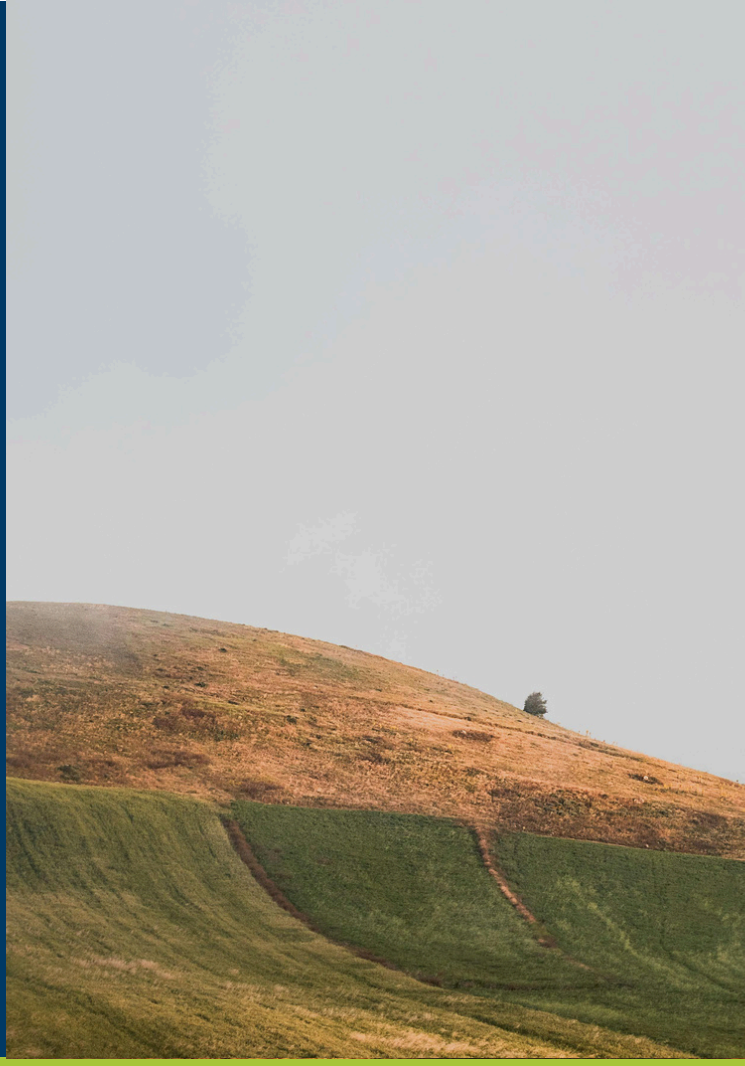

ЗЕМЕЛЬНИЙ РИНОК В УКРАЇНІ

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ
ВПЛИВ ОБМЕЖЕННЯ ЩОДО ПОВ'ЯЗАНИХ ОСІБ НА ОБСЯГ РИНКУ ДЛЯ ФОНДУ ЧАСТКОВОГО ГАРАНТУВАННЯ КРЕДИТІВ

ЧЕРВЕНЬ 2025 РОКУ

USAID FROM THE AMERICAN PEOPLE
Chemonics Development works here.
KSE Center for Food and Land Use Research

ВСТУП

Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві (далі — Фонд) — це фінансова установа, яка призначена для підтримки малих сільськогосподарських виробників. Детальний огляд діяльності Фонду та її правового регулювання наведений у Додатку 1 до цього звіту.

Основне завдання Фонду – це надання гарантій на кредити, що видаються малим сільгоспвиробникам (з розміром земельного банку до 500 га) аби скорегувати викривлення на ринку, що ускладнюють доступ малих виробників до банківського кредитування. Робота з малими виробниками має певні особливості. Насамперед вона потребує високих транзакційних витрат на боці банків відносно загальної суми кредиту, адже обсяг due diligence, який потрібно зробити банку для видачі невеликого кредиту агровиробнику є приблизно таким самим, як і для великого кредиту. Іншим стримувальним фактором, що обмежує кредитування малих виробників, є спрощена звітність, у порівнянні з великими компаніями, що ускладнює оцінку ризику при видачі кредиту. Натомість припускається, що при покритті частини ризику при роботі з малими виробниками (у випадку ФЧГК гарантії видаються на суму до 50% від загальної суми кредиту) – банки будуть більш зацікавлені у наданні таким аграріям фінансування, що дозволить розширити доступ малих виробників до банківського кредитування.

Однак Фонд наразі не має у своєму портфелі достатньо гарантованих ним кредитів, аби мати суттєвий вплив на кредитування малих виробників. Ймовірно, через обмеження, запроваджені на діяльність Фонду. Серед них: належність потенційного отримувача кредитів до переліку мікро-, малих та середніх суб'єктів підприємництва, а також обмеження максимального розміру земельного банку виробника - до 500 га. Проте є одне обмеження, яке ймовірно чинить найбільший вплив на спроможність та ефективність Фонду. Йдеться про обмеження, що унеможливлює отримання кредитної гарантії юридичними особами, учасниками або кінцевими бенефіціарами яких є особи, які одночасно виступають учасниками інших сільськогосподарських юридичних осіб. Інакше кажучи, якщо малий аграрій, з розміром земельного банку до 500 га має декілька юридичних осіб з аграрними КВЕД – такий аграрій позбавлений можливості отримати гарантії на кредити від Фонду.

В цій аналітичній записці ми проаналізуємо, який потенційний максимальний обсяг ринку для Фонду у поточному сценарії, де гарантії на кредити не можуть надаватись

юридичним особам, що мають пов'язаних осіб, та у сценарії, де немає цього обмеження для того, щоб визначити, чи має це обмеження суттєвий вплив на обсяг ринку для діяльності Фонду.

МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОБРОБКА ДАНИХ

Цільова вибірка для визначення кількості сільськогосподарських виробників, що могли б потенційно претендувати на отримання часткового гарантування кредитів, була побудована на основі даних з Державного аграрного реєстру (ДАР) щодо користувачів, які станом на жовтень 2024 р. були зареєстровані у ДАР та мали статус юридичних осіб або фізичних осіб-підприємців (ФОП), припускаючи, що фізичні особи не є цільовою аудиторією для Фонду.

Станом на жовтень 2024 року у ДАР було зареєстровано 17629 фізичних осіб-підприємців. Серед них у 2325 спостереженнях не було зазначено або область реєстрації або код ведення економічної діяльності (КВЕД). Серед решти 15304 спостережень, у 4 131 випадку ФОП не мав жодного сільськогосподарського КВЕДу, що обмежувало кількість ФОПів - потенційних отримувачів гарантій на кредити до 11173. При цьому варто нагадати, що кредитні гарантії надаються лише тим аграріям, що мають обсяг земельного банку до 500 га. Серед ФОПів, що залишилися на цьому етапі 469 не мали жодної ділянки, а 81 мав загальну площу земельного банку, що перевищувала 500 гектарів, що звузило вибірку до 10 623 ФОПів.

Якщо ж говорити про юридичних осіб, то у жовтні 2024 р. в ДАР було зареєстровано 32 720 юросіб, серед яких у 3017 випадках не була зазначена або область реєстрації або КВЕД. Серед решти юридичних осіб 2099 компаній не мали жодного сільськогосподарського КВЕДу, і ще 3292 компанії - жодної сільськогосподарської ділянки. Ще 6039 компаній мали земельний банк, що перевищував максимально встановлений обсяг у 500 га. Відтак – фінальна вибірка юридичних осіб, що могли б претендувати на отримання часткової гарантії від Фонду, склала 18 273.

Таким чином, з 50349 компаній та ФОПів, зареєстрованих у ДАР на кінець жовтня минулого року – на отримання гарантій від Фонду могли б претендувати 28896 або 57%.

На базі цього переліку ФОПів та юридичних осіб була сформована вибірка із 1000 спостережень, що була репрезентативною в обласному розрізі та у розрізі приналежності спостереження до підвибірки ФОПів та юридичних осіб.

Далі, за допомогою сервісу YouControl були отримані відомості про керівників, учасників та кінцевих бенефіціарів юридичних осіб та ФОП з репрезентативної вибірки, статус компанії (зареєстровано чи припинено), а також їхню організаційно-правову форму. Як можна побачити з Таблиці 1, переважна частка спостережень у вибірці мають організаційно-правову форму або Фермерського господарства (44,9%) або ФОП (36,9%). Третьою за популярністю формою є Товариство з обмеженою відповідальністю (11,2%).

Табл. 1. Розподіл спостережень у нашій вибірці за організаційно-правовою формою

Організаційно-правова форма	Кількість спостережень
ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО	449
ФОП	369
ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ	112
ПРИВАТНЕ ПІДПРИЄМСТВО	38
СЕЛЯНСЬКЕ (ФЕРМЕРСЬКЕ) ГОСПОДАРСТВО	12
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ВИРОБНИЧИЙ КООПЕРАТ	7
АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО	3
ДОЧІРНЄ ПІДПРИЄМСТВО	2
КОМУНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ (УСТАНОВА, ЗАКЛАД)	2
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ ОБСЛУГОВУЮЧИЙ КООПЕРАТИВ	2
ІНШІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ФОРМИ	1
КОМУНАЛЬНЕ ПІДПРИЄМСТВО	1
КООПЕРАТИВИ	1
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИЙ КООПЕРАТИВ	1

Відомості щодо керівників та кінцевих бенефіціарів, отримані із публічних джерел, дозволили визначити, чи були керівники, учасники та бенефіціари компаній чи ФОПів із репрезентативної вибірки керівниками, учасниками чи бенефіціарами інших компаній, що могло б їх завадити отримати гарантії від ФЧГК.

РЕЗУЛЬТАТИ

Отже, репрезентативна вибірка склала 1000 спостережень, з яких 631 були юридичними особами, а 369 - фізичними особами-підприємцями, 4 з яких припинили свою діяльність.

Серед 369 ФОПів лише 180 підприємців не мали жодної пов'язаної юридичної особи. Решта - 189 ФОПів - сукупно мали 730 пов'язаних осіб, серед яких 529 юридичних осіб мали активний статус. Серед них, щоправда, лише 140 мали принаймні один сільськогосподарський КВЕД, що унеможливлювало б отримання ними гарантій від Фонду. Причому цими 140 юридичними особами володіли або управляли 104 особи, що були зареєстровані як фізичні особи-підприємці. **Відтак – з 369 ФОПів, що були у репрезентативній вибірці – 104 ФОПи або 28,2% - не могли б претендувати на отримання гарантій від Фонду через наявність пов'язаних компаній, що здійснюють діяльність у сфері сільського господарства.**

Серед 631 юридичних осіб з репрезентативної вибірки 209 юридичних осіб не мали жодної пов'язаної особи. Решта - 442 юридичні особи - сукупно мали 3783 пов'язані компанії, з яких 1093 не були активними. Відтак, було ідентифіковано 379 компаній, що мають 2690 пов'язаних активних юридичних осіб. Серед цих 2690 компаній 1863 компанії не мали жодного сільськогосподарського КВЕДу. **Відтак – серед 631 юридичних осіб у репрезентативній вибірці 242 юридичні особи, тобто 38.37%, мали 827 пов'язаних сільськогосподарських компаній,** які не перебували у стані припинення, банкрутства або ліквідації на момент проведення дослідження.

ВИСНОВКИ

Серед репрезентативної вибірки **юридичних та фізичних осіб-підприємців 346 або 35% мали пов'язаних сільськогосподарських юридичних осіб**, через що вони були б позбавлені доступу до послуг Фонду.

В той час як дане обмеження, безумовно, має суттєвий вплив на загальний обсяг ринку для

функціонування Фонду, цікаво відзначити, що згідно з аналізом порівняно невеликого портфеля гарантій Фонду за перші 9 місяців 2024 року, частка тих, хто має пов'язані сільгоспкомпанії, зростає в міру зростання розміру господарства. Приміром, якщо аналізувати сегмент 300-500 га, то частка аграріїв, що мають пов'язані юридичні особи, збільшується вже до 63%.

Максимально можливі обсяги ринку: сценарій без обмеження щодо пов'язаних осіб

Якби обмеження щодо видачі гарантій Фонду компаніям та ФОПам, що мають пов'язані особи, не було б – загальний обсяг ринку (припускаючи, що лише компанії та ФОПи, зареєстровані в ДАР, можуть претендувати на послуги Фонду), станом на жовтень 2024 р. становив би 28896 компаній. Використовуючи дані опитування Світового банку, можна припустити, що максимальним обсягом ринку для функціонування ФЧГК є ті малі сільгоспвиробники, що ствердно відповіли на питання: «Якби була змога отримати кредит для оборотного капіталу чи інвестицій, чи скористались би ви цією змогою?», або 76,5% від всіх сільгоспвиробників розміром до 500 гектарів, або 22,1 тис. виробників.

Водночас 37,2% потенційних отримувачів кредитів не готові сплачувати навіть 5% за користування кредитами, а відтак – навряд чи могли б стати клієнтами ФЧГК.

Якщо гарантії ФЧГК поєднані з програмою «5-7-9» - то орієнтовно 63% зацікавлених у кредитах малих сільгоспвиробників готові були б сплачувати як мінімум 5%, а 37% були б готові сплачувати як мінімум 7% за користування кредитом. Відтак, якщо гарантії ФЧГК поєднуються з програмою «5-7-9» - то потенційно 8,1-13,9 тис. сільгоспвиробників могли б скористатися послугами ФЧГК. У разі, якщо ФЧГК не співпрацював із програмою «5-7-9» - то не більш як 1,5 тис. сільгоспвиробників наразі готові були б стати клієнтами Фонду через низький попит на кредити з високою відсотковою ставкою.

Виходячи із середнього обсягу бажаного кредиту в 3,9 млн (варто зауважити, що медіанне значення значно менше і складає 1,5 млн грн) – можна припустити, що, за умови співпраці ФЧГК з програмою «5-7-9», потенційний обсяг кредитів, виданих під гарантії Фонду, міг би сягнути 31,6 – 54,2 млрд грн. За відсутності співпраці з програмою «5-7-9», максимальний розрахунковий обсяг потенційних кредитів склав би близько 5,8 млрд грн.

Максимально можливі обсяги ринку: сценарій з обмеженням щодо пов'язаних осіб

У поточному сценарії, коли наявне обмеження щодо пов'язаних осіб – 35%

потенційних отримувачів гарантій позбавлені можливості скористатись цією послугою. Відтак загальна кількість потенційних отримувачів знижується до 18,8 тис. Серед них лише 14,3 тис. готові були б розглянути можливість залучення фінансування. У співпраці з програмою «5-7-9» максимальна кількість отримувачів кредитів (і, потенційно, гарантій) становила б 5,3-9,0 тис. ФОПів та юросіб, і лише 1,0 тис. потенційних отримувачів - у випадку припинення програми 5-7-9.

Відтак, за умови, що компанії чи ФОПи, що мають пов'язані сільськогосподарські компанії позбавлені доступу до послуг Фонду, максимально можливий розмір ринку знижується до 20,5-35,2 млрд грн за умови співпраці Фонду з програмою «5-7-9» та до 3,8 млрд у випадку закриття програми доступних кредитів для малого бізнесу.

Огляд функціонування Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві

Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві (далі — Фонд) — це небанківська фінансова установа з особливим статусом, створена для підтримки суб'єктів мікропідприємництва, малого та середнього підприємництва, а також фізичних осіб-підприємців, які працюють у галузі сільського господарства. Його основна функція — часткове гарантування виконання зобов'язань за кредитними договорами таких суб'єктів.

Фонд діє на підставі Закону України "Про Фонд часткового гарантування кредитів у сільському господарстві", який встановлює правові засади його діяльності, критерії для суб'єктів підприємництва та фінансових установ, а також порядок надання гарантій.

ЗАВДАННЯ ФОНДУ

1. **Забезпечення доступу до фінансування** для малих та середніх сільськогосподарських виробників, які часто постають перед труднощами у доступі до банківських кредитів через недостатність застави.
2. **Підтримка розвитку сільського господарства**, сприяння модернізації виробництва та підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств у галузі.
3. **Зменшення кредитних ризиків** для фінансових установ, що стимулює їх до активнішого кредитування аграрного сектору.

ФУНКЦІЇ ФОНДУ

1. **Надання часткових гарантій** за кредитними зобов'язаннями сільськогосподарських виробників. Фонд покриває до 50% непогашеної суми основного боргу за кредитом.
2. **Укладання угод про співпрацю** з фінансовими установами, які відповідають встановленим критеріям прийнятності.
3. **Контроль та моніторинг ризиків**: обсяг непокритих гарантій не може перевищувати в чотири рази розмір регулятивного капіталу Фонду.
4. **Розробка критеріїв прийнятності** для суб'єктів підприємництва та фінансових установ.
5. **Інвестування тимчасово вільних коштів** відповідно до політики інвестування.

БЕНЕФІЦІАРИ ФОНДУ

Мікро-, малі та середні суб'єкти підприємництва, які мають всі наступні ознаки:

- основним видом діяльності яких є виробництво сільськогосподарської продукції;
- у власності та/або користуванні яких перебувають землі

сільськогосподарського призначення в обсязі, що не перевищує 500 гектарів, включаючи земельні ділянки, що придбаваються за грошові кошти, отримані у кредит;
– відповідають вимогам до мікропідприємств, малих та середніх підприємств згідно із Законом України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні", зокрема:

Мікропідприємствами є підприємства, показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв:

- балансова вартість активів - до 350 тисяч євро включно;
- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 700 тисяч євро включно;
- середня кількість працівників - до 10 осіб включно.

Малими є підприємства, які не відповідають критеріям для мікропідприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв:

- балансова вартість активів - до 4 мільйонів євро включно;
- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 8 мільйонів євро включно;
- середня кількість працівників - до 50 осіб включно.

- Середніми є підприємства, які не відповідають критеріям для малих підприємств та показники яких на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передує звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв:
- балансова вартість активів - до 20 мільйонів євро включно;
- чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 40 мільйонів євро включно;
- середня кількість працівників - до 250 осіб включно (ч. 2 ст. 2 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні”).

Зазначений вище граничний показник розраховується сумарно щодо **всієї групи пов’язаних із суб’єктом підприємництва контрагентів**.

Два або більше контрагенти вважаються одним контрагентом (групою пов’язаних контрагентів) і такими, що несуть спільний економічний ризик, за наявності хоча б одного з таких критеріїв:

1) відносини **контролю**:

- один з контрагентів здійснює контроль над іншим (іншими) контрагентом (контрагентами);
- контрагенти мають спільного контролера;

2) економічна залежність: якщо один з контрагентів матиме фінансові проблеми з фінансуванням або виконанням зобов’язань, то інший(-і)

контрагент(-и) внаслідок цього також найімовірніше буде(-уть) мати проблеми з фінансуванням або виконанням зобов'язань (п. 9 Розділу VI Глави 1 Постанови НБУ № 368 від 28.08.2001 року "Про затвердження Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні").

У цьому значенні "**контроль**" - це можливість здійснювати вирішальний вплив на управління та/або діяльність юридичної особи шляхом прямого та/або опосередкованого володіння однією особою самостійно або спільно з іншими особами часткою в юридичній особі, що відповідає еквіваленту 50 чи більше відсотків статутного капіталу та/або голосів юридичної особи, або незалежно від формального володіння можливість здійснювати такий вплив на основі угоди чи будь-яким іншим чином (ст. 2 Закону України "Про банки і банківську діяльність").

УМОВИ НАДАННЯ ГАРАНТІЙ

1. Гарантії надаються виключно за кредитами, виданими фінансовими установами, які уклали угоди з Фондом.
2. Термін гарантії відповідає строку дії кредитного договору, але не перевищує 10 років.

НЕ МАЮТЬ ПРАВА НА ГАРАНТІЇ

1) юридичні особи, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарами яких є громадяни держави-агресора або держави-окупанта;

2) особи, які належать або належали до терористичних організацій;

3) юридичні особи, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарами яких є іноземні держави;

4) юридичні особи, у яких неможливо встановити бенефіціарного власника (контролера);

5) юридичні особи, бенефіціарні власники (контролери) яких зареєстровані в офшорних зонах;

6) фізичні та юридичні особи, стосовно яких застосовано спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (санкції);

7) юридичні особи, що перебувають під контролем осіб, зареєстрованих у державах FATF;

8) юридичні особи, учасниками (акціонерами, членами) або кінцевими бенефіціарами яких є особи, які одночасно виступають учасниками (акціонерами, членами) інших юридичних осіб, що провадять діяльність у галузі сільського господарства;

9) фізичні особи - підприємці, які одночасно виступають учасниками (акціонерами, членами) юридичних осіб, що провадять діяльність у галузі сільського господарства.

Додаткові критерії щодо кредитоспроможності суб'єктів підприємництва, які мають право на гарантування виконання зобов'язань за кредитними договорами, визначаються Радою Фонду.

ДЖЕРЕЛА ФІНАНСУВАННЯ ФОНДУ

- Бюджетні кошти, передбачені законом про Державний бюджет.
- Внески до статутного капіталу Фонду.
- Кредити, гранти та міжнародна технічна допомога.
- Доходи від фінансово-господарської діяльності.
- Облігації внутрішньої державної позики.

КОНТАКТИ

Автори: Олег Нів'євський, Роман Нейтер, Елліна Юрченко, Ігор Піддубний, Іван Колодяжний, Григорій Стольникович, Елліна Юрченко, Дарина Манжура, Сергій Замідра, Павло Кулініч та Сергій Кубах

Більше про KSE Агроцентр:
https://agrocenter.kse.ua
https://t.me/kseagrocenter

Контакти:
Центр досліджень продовольства та землекористування
(KSE Агроцентр)

agrifood@kse.org.ua

USAID FROM THE AMERICAN PEOPLE
Chemonics Development works here.
KSE Center for Food and Land Use Research